

FRAMTIDSLITTERATUR

Utopier och dystopier med facit i hand

Av Bengt Rösiö

Jag vill minnas att det var på tisdagarna som Jules Verne-magasinet kom. Full av förväntan sprang jag hem från skolan: Skulle det vita korsbandet ligga på mitt läxbord eller inte?

Jag slök den som så många andra skolpojkar och läste om uppfinningen Vicarion som man med en knapp kunde ställa in på plats och årtal och som då kom till liv igen eftersom allt som inträffat avsatt eviga avtryck i luften. Där fanns utomjordingar med ammoniak istället för blod, där fanns ett teleskop som såg längre än något tillförne men vars uppfinnare föll död ner när han såg in i ett öga, Guds förmodligen. Men mest var det ju rymdfärder.

Sådana finns alltså men de verkliga är inte så kul. *Star Trek* blev en kult medan Stanley Kubricks pretentiösa *2001* hamnade pladask i Första Mosebok med en personlig, välklädd och verserad Gud. Spielberg gjorde rymden till en saga och Lucas inledde *Star Wars* med en anmälan att scenen inte var en framtida värld utan en som försvunnit.

Annars är rymdfärder ute. Vi har hunnit ifatt framtiden tillräckligt för att begripa att andra planeter inte är så lockande och det är väl bara matematiker som Peter Nilsson som – i *Rymdväktaren*, utspelas 2084 – kan tänka sig ett universum i, tjugosju vill jag minnas det var, dimensioner. Inte var det mycket han hittade heller, egentligen bara en monolit som

påminner om Kubricks och var så svårpratad att inte ens Bach dög, bara Skrjabin.

Aniara var inte ett rymdäventyr utan en fabel om människans villkor. Men miman finns ju.

DYSTOPIERNAS FACIT

Jules Verne-magasinet sysslade med utopier, framtidsromanerna med dystopier. Nu är det så länge sedan de viktigaste skrevs att man kan gluta i facit. 1932 chockerade Aldous Huxley med *Brave new world* där människor tillverkades i provrör, prefabricerade med de gener som krävs för olika sysslor. Sex var så fritt att

det blivit likgiltigt, även bland småbarn. Människor hölls nöjda med drogen soma och på den punkten hade han inte alldeles fel även om de flesta droger numera används för att stimulera medan vi för slöhetsfrämjande begagnar såpor och Bingolotto. Man färdades i privathelikoptrar och hade ersatt Our Lord med Our Ford.

I Karin Boyes *Kallocain* var framtidsmiljön bara en dräkt för grundtemat, frågan varför vi ljuger. Kemisten Leo Kall hade framställt preparatet kallocain som skulle tvinga människor att tala sanning, något som blev obekvämt för de styrande. Margaret Atwood skildrade i *The handmaid's tale* samma slags förkonstlade värld men med feministiska förtecken: Efter en krigskatastrof på 1990-talet hade de flesta kvinnor blivit infertila varför

avlerskor, handmaids, användes för att vid lämpliga tidpunkter insemineras, liggande i

den äkta hustruns armar medan mannen pum-pade på. Abortförsök bestraffades med avrättning eller exil till de fruktade kolonierna, och förutom hustrur och handmaids fanns de tjänande Marthas och econowives. Ett krig utkämpades i ett obestämt fjärran, dock med beskedliga stridsmedel.

Orwells 1984 blev den mest berömda dystopin, med Big Brother som metafor för all världens säpoar. Historieskrivningen reviderades ständigt och språket krymp-

tes till det nyanslösa och ambivalenta newspeak. Världen var grupperad i Oceania, Eurasia och Eastasia som alltid låg i krig med varandra i en eller annan kombination; en reservoar av arbetskraft som fanns i Afrika. Den intellektuella eliten var dompterad med ständig avlyssning och TV-bevakning men utanför

denna honeckerska värld hankade människor sig fram i samma vardag som nu, dock att slagdängor och noveller fabricerades maskinellt. Det var hos dessa människor, the proles, som hoppet fanns.

Vad de fem böckerna har gemensamt är tron på ett ständigt övervakande och kontrollerande samhälle som kväver all opposition och allt tänkande. Statsmakten är total, medborgarnas frihet inskränkt till ett minimum.

I verkligheten blev det tvärtom.

STATER SOM IMPLODERAR

Alltfler stater imploderar. Några afrikanska har redan gjort det, som Somalia och Sierra Leone. Afghanistan förefaller vara på god väg och Indonesien ligger risigt till; det enda orwelliska samhället, Nordkorea, tycks också vara på väg att implodera liksom delar av ex-Sovjet och ex-Jugoslavien. Det skrivs resolutioner och avtal som en del statschefer bryter på samma sätt som de alltid gjort när realpolitik så dikterar, andra håller dem inte därför att de inte kan. De flesta stater i Afrika ligger i inbördeskrig därför att regeringen inte kan styra vare sig förvaltning, polis eller ens militären i de fall det inte är just denna som tagit makten.

Efter radion och transistorn kom satelliterna och sedan Internet. På ett sätt som aldrig förr har människor ögonblickliga och fria kommunikationer över alla gränser, en frihet som bland annat används för att kränga barnporr, samordna hate groups och ge anvisningar om tillverkning av bakteriologiska vapen. Usama bin Ladin har inte ens någon stat men däremot en tro, ett hat samt två miljarder; vad knarkmaffiorna beträffar sägs deras omslutning vara större än alla världens militärbudgetar tillsammans.

Kriget har också demokratiserats. Det är inte stormakterna som råkat i krig med Rwanda, Tjetjenien och

Eritrea. Visst kan amerikanarna bomba Irak och Jugoslavien tillbaka till stenåldern men det vore de inte betjänta med. Inte heller vill de engagera sig i FN-aktioner efter att de förlorade 18 man i Somalia och förutom Kuwait är det enda krig USA vunnit efter Nagasaki det mot Grenada, ett land mindre än Andorra.

Stater är svagare än någonsin, kontroll blir allt svårare, brottslingarna ligger alltid en hästlängd före polisen och folk gör som de vill. I Sverige börjar man med att gå mot röd gubbe och slutar med att plundra skalbolag, i andra länder är oddsen kortare. Vad hade hänt om IRA kunnat knappa in en hemsida med recept på mjältbrandssporer?

OFÖRUTSÄGBAR FRAMTID

Jag kan från mina 41 UD-år inte erinra mig att så värst många förutsåg oljekrisen, skuldskrisen, Asienkrisen eller ens murens fall. För egen del var jag övertygad om att huset Saud skulle falla och shahen övervintra – det blev tvärtom. Annat begrep vi skulle hända fast vi inte gjorde något åt det, som Kosovo. Mycket var oförutsägbart: Saddam Hussein tog sig ton, Sadat, Rabin och två Gandhi mördades, en tjuv klan-tade till det i Watergate och en underhuggare i Vita Huset grejade en praktikplats åt en miss Lewinsky. En IT-revolution skapades av tekniker som fått miljonlönerna och miljardförmögenheter men aldrig klu-rat ut att hela systemet skulle paja vid nästinstundade sekelskifte.

Vid det förra varnade någon för att all samfärdsel skulle bli omöjlig om ett par årtionden eftersom alla vägar bleve täckta av ett två meter tjockt lager hästgödsel. Det har sina risker att extrapolera, och när man började skissa på JAS visste man väl inte att andra samtidigt skissade på raketmissiler.

Skamsna att inte ha gjort så värst mycket under andra världskriget upptäckte vi att det fanns åtmin-

stone en sak vi kunde skryta med att inte ha gjort: Vi hade inte haft några kolonier. Vi fördömde därför kolonialismen och Sverige skulle minsann visa de stackars förslavade folken hur man bär sig åt när man blivit fri. Nu är vårt stora problem att ta emot alla dem som flyr från den nya friheten.

Det internationella biståndet har skapat armod, korruption, vanhävd, bistandsberoende, militärdiktaturer och krig. Vi upplever en ny men dold rasism trots att vi vita inte har så mycket att skryta över efter Auschwitz och Srebrenica. Vi talar fromt om att undervisa om mänskliga rättigheter och införa demokrati vilket inte är någon lyckad idé då alltfler röstar etniskt. Partiväsendet är komplicerat nog i Skottland och Québec medan det blev allvarigare i Bangladesh och Rwanda. Dessutom inriktar man sig på att designa valurnor och övervaka valbåsar medan det viktiga ju inte är att rösta fram en regering utan att bli av med en som inte håller vad den lovat och gör vad den skall. Ty visst föredrar vi väl Stauffenberg framför den demokratiskt valde Hitler?

Vi fortsätter klamra oss fast vid FN trots att vi känner dess många fiaskon, vet att det var Idi Amins, Mobutus och Pol Pots folk som hade säte och stämma i generalförsamlingen. Vi vet att säkerhetsrådet hindrat ingrepp i Vietnam, Tjetjenien och Tibet och för den delen i Makedonien eftersom Skopje öppnade diplomatiska förbindelser med Taipeh.

Den som vill roa sig att sia om framtiden vill kanske börja med att blockera det oönskade just genom att planera för det, ungefär som den statistiker som alltid tog en bomb med sig när han var ute och flög: Om det var osannolikt att det i planet fanns en kapare med en bomb så var det statistiskt än mer osannolikt att det skulle finnas två. Så hur kan det då bli?

INGET BLIR SOM TÄNK

Kärt barn har många namn: Armageddon, Ragnarök, Domedag. Peter Nilsson skissade på ett scenario med radiovågor som slår ut all världens datorer. Kanske uppstår någon gigantisk valutakris så att alla pengar förlorar sitt värde och vi alla får börja om från början och därmed får den jämlikhet vi så länge gafflat om. Och så är det då ABC-vapnen av vilka de bakteriologiska är farligare än kärnvapnen och kemikalier. De kan sättas i funktion av inte bara stater och maffior utan av sekter som Aun Shinrikyo, Solkorset, Jones grupp i Guyana eller den i Waco. Individer kan det också, som Unabombaren och Oklahoma-bombaren som var härska på världen, en inte sällsynt åkomma.

Antagligen händer ingenting av allt detta eftersom varje generation hittills varit klyftigare än den föregående. Det kan ju också hända att vi visserligen bara drabbas av någon katastrof men en mindre, med bara några hundra miljoner offer. Kanske

dyker det upp ledare med karisma, sådana som vi hade ännu för något halvsekel sedan, Churchill, de Gaulle, Nehru, Nasser, Adenauer, Mao, medan vi på sistone bara haft Mandela.

Alla vi lite äldre tycker ju att det var bättre förr, och det var det ju. Då hade man förstånd på att nöja sig med det som fanns, böcker istället för flimrande skärmar, semester på pensionat istället för att stuvats in för en flygresa på åtta timmar plus sex-tion timmars försening. Man fick dö då det var dags, utan slangor och sprutor, och man hoppades att ens barn skulle få det bättre medan vi idag bara hoppas att de inte skall få det sämre.

Det kommer aldrig att löna sig att kolonisera Jupiter. Så som vi människor är formgivna får vi nöja oss med jorden som nog kommer att överleva även om vi inte gör det. På kort sikt tror jag dock att problemet inte är de starka Big brother-staterna utan de svaga. Förr fanns, på gott och ont, en kanonbåtsdiplomati som

såg till att det var ordning på torpet och tyst i klassen, men USA har inte lyckats vare sig i Irak eller Kosovo, trots att en enda B2:a kostar lika mycket som Albaniens BNP. I de sönderfallande staterna anar ledarna, från tyranner till knäppgökar, att det kan bära sig åt lite hursomhelst, och även om omsyndtyckandet blivit omodernt tror jag inte det är bra att ha tio miljoner flyktingar som skvalpar runt i Afrika. Eller sådana som finansierar vapenköp genom att odla opium eller som sprider epidemier nu när bacillerna börjar bli resistenta.

Kanske är hela vårt oberäknliga och osannolika liv på en liten skitplanet bara en parentes? Dock skall man tydligen inte spekulera eftersom spådomar tycks ha en inneböende kraft att komma på skam. Dessutom vet vi sedan länge att bara två saker är säkra, att vi dör och att ingenting blir som vi tänkt oss.

Bengt Rösiö är fd ambassadör.

FEMINISM

Förvirrad kvinnokamp

Av Carl Johan Ljungberg

Under franska revolutionen framförde kvinnoaktivisten Olympe de Gouges ett berömt krav: Kvinnorna hade nu givits den tvivelaktiga rätten att bestiga schavotten. Då borde de också ha rätt att inneha ämbeten. Vara likställda med mannen i arbetslivet.

Det blev inte de sista krav som restes.

Länge verkade landvinningarna för kvinnor i Europa att bilda en rät linje. Från likhet inför lagen, rösträtt och valbarhet samt myndighet, kom strävan att gälla lika rätt till utbild-

ning och yrke. Därefter söktes en trygg och värdig kvinnoroll i äktenskapet. Det som uppnåts var så långt förenligt, en befrielse och myndigförklaring.

I dag har däremot kvinnokampens mål blivit mer diffusa. Målen lika mycket splittrats som enar. Vad som står på tur är inte lika givet.

VÄLJA HEM ELLER YRKE

Att förvirring råder vittnar boken *Domestic tranquility* om, som USA-juristen Carolyn Graglia gett ut. Graglia har både varit yrkesarbetande och hemmamamma. Hon menar att radi-

kala feministers krav bygger på en myt. Myten består främst i, att kvinnor bara kan förverkliga sig genom lönearbete på marknaden. Detta är felaktigt. I hemarbetet ser hon ett stort värde, låt vara att detta tyvärr inte ersätts i pengar i dagens samhälle. Feministernas nedskrivning av vad hemmet och familjen betyder för kvinnor vinner långt ifrån alla kvinnors stöd. Fler kvinnor skulle enligt anförda enkätstudier önska ett mer reellt val. Graglia nagelfar de feministers som anser hemarbetet ojämlikt, ovärdigt och fördummande. En åsikt som hon även menar blivit tongivande USA-mediernas. Av dessa skildras tidigare generationers kvinnor som ett slags omedvetna slavar.

De av USA:s feministers som avfärdat kvinnligt hemarbete gör det svårt för kvinnor att välja fritt mel-